

működő országokban ugyanis akadályokba ütközhetett a zsidók lemészárlása, hiszen sokszor meg kellett küzdeni a kollaboránsok mégiscsak létező erkölcsi aggályaiival. A harmadik paradoxon, hogy sok antiszemita segítette a zsidókat. A katolikus trónó, Zofia Kosak, PROTEST című kiáltványában 1942 augusztusában felhívja a lengyeleket, hogy a keresztényi irgalmasság jegyében segítsék a zsidókat, akiket azonban „Lengyelország ellenségeiként” határoz meg. A negyedik paradoxon: a zsidók megmentőiket látják az oroszokban. Izrael Gutman szerint közismert volt, hogy a szovjetunióbeli zsidók teljes polgárjogot élveznek (azemben a lengyelországi és németországi zsidókkal), s ez ördögi körhöz vezetett: a lengyelek által kitaszított zsidók üdvözölték az oroszokat – s ezért a lengyelek számára még gyűlöletesebbé váltak. S nemcsak az tény, állapítja meg keserűen Smolar, hogy a zsidók virággal üdvözölték az oroszokat, de az is, hogy részt vetek az oroszok által 1939-ben elfoglalt területek közigazgatásában (ennek ellenére sokukat Szibériába deportáltak). Ötödik paradoxon, hogy Lengyelország volt az egyetlen hely, ahol az antisziszta ellenállás antiszemita is volt, s ez fejlődött tovább azután – a háború utáni gyűlölet a szovjetek által létrehozott új hatalommal szemben azonos erejű volt a zsidógyűlölettel. Az egyház továbbra is fenntartotta azt a meggyőződést, hogy a lengyelek és zsidók kapcsolatának megromlása a zsidók hibájából történt, a zsidókérdés Lengyelországban politikai kérdéssé alakult. Rögtön az 1946-os kielcei pogrom után, ahol a fasiszta népiártást túlélő zsidók tucatjai haltak meg, Wyszynski bíboros kijelentette: „Az emberek a háború utáni kétségbeesés hatása alatt élnek. [...] A zsidóknak keményen kellene dolgozniuk, hogy letelepedhessenek saját hazájukban, Palesztinában.” A hatalom által gerjesztett antiszemita kampány 1968-ban Smolar szerint a párton belüli harcok következménye volt, ezeknek akartak „nemzeti” színt adni a zsidók eltávolításával. Az 1981-es államcsíny után a zsidókérdés megszűnt mint politikai kérdés – auól kezdődően a népköztársaság külkapcsolatai határozták meg (könyvek kiadása, zainagógák helyreállítása újabb hitelek megszerzésére szolgált, s hogy előnyösebb színben tűntesse fel a világ elől Lengyelországot).

A vitákban minduntalan visszatért egy fo-

galom – a passzivitás –, amellyel a zsidók és lengyelek kölcsönösen vádolták egymást. Ez szorosan kapcsolódik ahhoz a közönyhöz, amelyről már bevezetőben is beszélni kellett. Egy olyan tragédiában, mint Lengyelország német megszállása, ez a kettő csaknem szinonimának tekinthető. A hősi epizódok mögött ott van az ijedt, tehetetlen tömeg, amelyet önzővé züllesztett a háború, s a dzsungel mélyére vetett. Ilyenkor úgy vezetik a vonatokat, hogy nem kérdik meg, mit is szállítanak, s úgy nézik a többiek halálát, hogy közben a saját életben maradásukra gondolnak (s könnyebb ezt tenni, ha nem is „igazán lengyel” pusztul el). A passzivitás a történelem szenvedő alanyainak természetes magatartása. Sławomir Mrozek szavai szerint: „Mindaz, ami a zsidókkal történt a német megszállás idején, környezetemben semmiféle örömet nem vállalt ki, sőt: borzalmat kellett; ám ez a borzalom részül vult a háború és megszállás általánosabb viszonyatának. Végül is ami a németek és zsidók között történt, az órájuk tartozott. Nem a mi problémánk volt, nem vonatkozott miránk. Nyomasztó természetesen, sőt több mint nyomasztó, egyenesen rettenetes, ha az ember a mélyére néz, de mégis, valami olyasmi, ami nem tartozik miránk.” Amikor a tehetetlenség uralkodó érzéssé válik, a közöny tűnik a legmegfelelőbb formának, hogy el lehessen menekülni a felelősségvállalás elől.

Az antiszemitizmus drámája Lengyelországban – a SHOAH-nak is köszönhetően – felvetette a közöny még kínosabb kérdését. „Az is ellenség – mondta Marek Edelman, a gettóin kvüliekre utalva –, aki nem öl, csupán közönyös marad.”

Francesco M. Cataluccio

SEMMIÉRT EGÉSZEN

Pauline Réage: *O története*
Fordította Kolozsvári Papp László
Európa, 1990. 192 oldal, 180 Ft

Bizarr módon egyetlen általam ismert francia irodalmi lexikonban sem szentelnek külön szócikket Pauline Réage-nak, csak hőse, O kapott helyet egy irodalmi alakoknak szentelt enciklopédiában. Mert Pauline Réage álnév?

De hiszen az egykor (s tévesen) szerzőnek gyanított Jean Paulhannál sem említik meg az O TÖRTÉNETÉ-T, s a ma valószínűbbnek vélt fró, Paulhan munkatársa, az esszéista Dominique Aury művei között sem leljük. A dolog azért különös, mert ez az 1954 óta számos kiadást megért álpornográf mű rendkívüli becsben áll a francia irodalmi életben. Nemeslevelét Jean Paulhan bevezetőjének köszönheti; kár, hogy a magyar kiadás ezt a sokat hivatkozott bevezető tanulmányt mellözi. Susan Sontag A PORNOGRÁF KÉPZELÉTE című esszéjében Sade márki mellé helyezi, s van az O TÖRTÉNETÉ-nek viszonylag korai magyar elemzése is: Fehér Ferenc tanulmánya a régi *Kritika* 1968. augusztusi számában.

Az újabb hazai kritikai fogadtatás azonban szegyenünkre szolgál. Az „aluljárókönyvek” irodalom alatti özőnében immár értéktelen pornográfának látszik a modern világirodalom e különös kísérlete is? Vagy csupán néhány kritikus tudatlanság okozta (zsféscamáról van szó? A *Könyvvilágban* a sikeres lektúrfróvá népszerűsödőu egykori tudós humor-történész, Szalay Károly, a *Magyar Nemzetben* pedig a füge szemleméről, fogékonyágáról ismert kritikusnő, Berkes Erzsébet közölte a könyvről gunyoros zsumálrecenziót. Nemcsak az HISTOIRE D'O-t, nagyobb alkotásokat is lehet fércműnek ítélni, csak illik ismerni (s tán különvéleményt bejelentve ismertetni is) a mű körül kialakult eddigi vélekedéseket – megbirkózni tehát a mű korábbi fogadtatásával is. Az új honi „visszhangban” ennek nyoma sincs. EJNYE, LÁNYOK! – adja októ hangú glosszájának címéül a kritikusnő, egy kalap alá véve Emmanuelle Arsant és Pauline Réage-t, s csak sajnálhatjuk, hogy a Réage tehetségét nagyra becsülő Susan Sontag kimarad a megrovandó lányok listájáról.

A lektúrszerző frásából már idéznem kell: „S hiába próbálja ravaszdi módon fokozni a gyengéd lelki, ám alighanem markolányosnő teherbírási vaginával rendelkező frónő a borzalmakat, az nem sikerül neki.” Másutt: „Kiderül, hogy O, azaz Pauline Réage tudathasadásos...” Nem a vastos bakahumor és a minősítés igazán riasztó itt, hanem az irodalmi hős és az fró azonosságának hiedelme és hirdetése. Ez az elszomorító jelenség annak is tünete valamiképp, meny nyire megcsappant a világirodalmi fogékonyág, nyitottság és érdeklődés a hatvanas évek-

hez képest. Ha például Beckett három regénye akkor jelenik meg magyarul, bizonyára óriási visszhangja és hatása támad; mert két éve jelent csak meg, senki sem szólt róla súlyához mérten. Úgy látszik, hiú remény egy Fehér Ferenc-igényű tanulmány is ma Pauline Réage könyvéről.

Maradjunk is még az ő méltatásánál. Fehér Ferenc, Paulhan bevezetőjének gondolataiból kiindulva, s mindazt „marózálvá”, a parancsuralom kulcsregényének látja az O TÖRTÉNETÉ-T. „A rabszolgaság öröme” – Paulhan értelmezésében ugyanis ennek a trommi, Wilhelm Reich-i gondolatnak az irodalmi megelevenítése a regény – és persze több is, kevesebb is, mint a parancsuralom egyszerű parabolája. Mégis, nyilvánvalóan ez a két rokon értelmezés közelíti meg leginkább a könyv lényegét. Maga a történet röviden elmondható: O-t, a fiatal divatfotósnoét szeretője elviszi egy Párizs környéki kastélyba, ahol a lány – szeretőjének kérésére – önként vállal minden asexuális és testi megaláztatást, kínzást. Visszatérve Párizsba, egy Sir Stephen nevű angol úr hatalmába kerül. Vállalja, hogy tüzes vassal megjelöljék, hogy nemi szervének külső lebenyét átfúrva fémlárgygal is leltárba vegyék. O egyre öntudatosabban, egyre inkább átforrósodó belső örömmel fogadja sorsát. „Gyarapodott méltóságban, mivel prostitúválódott” – olvassuk. Az utolsó fejezetben már megfosztják emberi külsejétől is, riasztó bagolymaszkat húznak a fejére, személytelen, nem emberi szexuális tárgygyá fokozzák le. O ezt emelkedésként, határtalan, sőt elviselhetetlen boldogságként éli át.

Susan Sontag mindenekelőtt Sade hatását véli felfedezni az O TÖRTÉNETÉ-ben, akárha indirekten is, tehát mintha Pauline Réage akarva-akaratlanul a JUSTINE paródiáját vagy inkább „kifordítását” próbálná meg. Magam kevésbé érzem a márki közvetlen hatását. Természetesen minden igényes, nagyratörő, filozófiával is töltekező pornográf mű valamiképpen az ő nyomdokain halad. S ha paródia? A pornográfianak valójában nem létezik paródiája, mint ahogyan a szexualitásnak vagy a halálnak sem lehet. Az irodalmi pornográfia nemtelen paródiája tulajdonképpen a malackodás, az egykor orfeumi, ma humorfeszítváli viccelődés, a késő esti tévé-show. Hogy két félklasszikust említsünk: Löwy Árpád (az eredeti, az átdolgozatlan: mert őt is „átfúrták”) mély,

tehát tragikus humorú. Ha Apollinaire TIZENEGYZER VESSZŐ-jén hivalkodóan érződik is a Sade márki fekete humorán túltenni igyekvő komédiás szándék, végül az olvasóra nem vicces pastiche, hanem a tetszésig elazabadult energiájából önálló életre kelt, elődökre alig hasonlító alkotás mered rá. Pornográfiában nem ismerhetjük a tréfiát.

Sade márki életműve egyébként is csak kibebbrészt erotikus (a maga módján legalább), nagyobbbrészt filozofikus sugallatú. A „bájos” szó tolauskodik elé: talán már megtrásakor tura elegye az elfojtásra ítélt „börtönlibidónak” és a Rousseau kártekonnyan hazugnak hitt eszméivel szembeni morálfilozófiának. Túl okos, mint minden Lucifer: ha nekibőszül is képzelme, majdhogynem jegesen hiányzik belőle mindentajta erotika. A márki e hiányt nagy fantáziájú agyalmányokkal pótolja: mint egy új, a régít kéjelgéslistákkal, gyönyöraritmikával megszegeyentő Isten, hahotázva, dühöngve teremt.

Pauline Réage nem is akar erotikusnak látszani. Istene utáni kor írója: nem dühöng, és nem hahotázik, teremtés helyett leltárt csinál. Klasszicistán kimért, patikapontosságú és józanul hűvös nyelvezete nem öncélú (esetleg születési adottságból fakadó) stílusbravúr, hanem ennek a tökéletesen erotikálan világnak a kivettése. Pornográf regény, melynek sterilen „spirituális” tárgya és mondandója van? Meglehető paradoxon ez. Az O TÖRTÉNETÉ-nek minden nagy értékét és minden gyengéjét ez a paradoxon adja. Nem véletlen, ha Paulhan is, Fehér Ferenc is kevésbé irodalmi, inkább filozófiai műként vizsgálja, sőt Susan Sontag tanulmányának nagy része is Sade és Pauline Réage (vélt) hasonlóságát boncolgatja. Sade regényeiről manapság már szinte közhely megemlíteni, hogy az épírodalmi művekként nem igazán érdekesek: maradátságukat furcsa „negatív erotikájuknak” köszönhetik. Sontag tehát gondolati konstrukciókat, nem regényeket hasonlít össze.

Egyáltalán, el lehet választani egymástól akár Sade, akár az O TÖRTÉNETÉ-nek „esztétikai” és „filozófiai” értékeit? Ha igen, akkor némi töprengés után afelé hajlunk, hogy Réage könyve regényként „csupán” eredeti és rendkívüli mesterségbeli tudással megírt alkotás, viszont morális példázatként századunk egyik legjelentősebb kísérlete. Nemcsak a rab-

szolgátság örömeinek parabolája. Többretegűen talányos, súlyosan nyomasztó alkotás. Még egyszer a foglyul ejtő párhuzam: Sade márki lobogó fantáziájú, de közepes szépfíró volna, s mellette Rousseau-t felülmúló filozófus? Akár így, akár nem: miért ne lehetne Pauline Réage művét is valamiképpen kettéhasztani, egy professzionális, mindent „tudó”, de nem igazán „teremtő” szépfíróra s egy Georges Bataille-népszerűsítő morálfilozófusra? (Mellesleg: magánál a talán szintén regénymodellként szolgáló Bataille-életműnél is elénk tornyosul ugyanez a kérdés: író vagy filozófus?)

Az „egyszerű olvasó” és az „stélkező kritikus” (esetünkben persze mindkettő) jobb, ha akadémikusi katedrák hivatott mandarinjaira hagyja ezt a döntést. Az O TÖRTÉNETÉ-nek legnagyobb esztétikai értéke a nyelve, stílusa. Ez válik a regény valódi tartalmává. Egy régi klasszikus, Madame de Lafayette CIEVES HERCEGNŐ-je idéződik fel bennünk. Itt is, mint ott (a modern lélektani regény megszületésekor) önként vállalt *lebbi* kínokról van szó: ott a szerelem megvallásának és beteljesülésének önkéntes elfojtásáról (és az elfojtás sok kint hozottikos boldogságáról) – itt a testi győrelemek és a prostitúció önmagunkat is megsemmisítő boldogságáról. Bizonyára nemcsak újabb paradoxonnak, de blaszfémianak is tetszhet, ha a regényben – inkább, mint a rabszolgalelt boldogságának távoli paraboláját – bizonyos vallási párhuzamot fedezünk fel. Már Fehér Ferenc figyelmét sem kerülte el ez a párhuzam („O vallásos lény” – jegyzi meg egy helyütt), de egykori tanulmányában épp hogy érinti csak O TÖRTÉNETÉ-nek ezt a rétegét.

Pedig a szöveg nem szűkölködik e párhuzamokban. A bezártság, a vasgyűrűk, a rácsok tárgyi világa nemcsak a börtön és a kínzókamrák, de a kolostorok, zárdák mindennapjait is meghatározza. A regény nyelvének süláris aszkézise a karthauziak némaságára (vagy itt: a szexuális tárgyként szolgáló nők némaságára) ímel. A test örömteli győrése a lélek váltalt győrelemével kezd „magasztosságban” feleselni. A szentségtörésnek talán kihívó felsőfoka ez már: Pauline Réage a test szenvedését nemcsak egyenrangúnak látatja és érezteti a lélekével, de a kétféle fájdalmat megkülönböztethetetlenül azonosnak festi. A blaszfémia fortogó, ördögi magva pedig épp az, hogy itt nem az isteni megváltás és üdvözülés tövisko-

ronája szólítja-csábítja szenvedni hőseit, hanem a hús, a szexualitás parancsszava. Sade márki nemigen profanizálta a lelket – Pauline Réage ezt teszi.

„*Ahogyan Isten birtokolja teremtményeit*” – olvassuk a könyv egyik helyén a női testek (inkább: testnyílások) parancsoló birtokosairól. Egy szentségtelenített vallás rabszága ez már, nem a rabszolgatartó földi uraké. A földi uraikban, nyílásaik „birtokosaiban” büntető, gyötürő, tehát imádatos Istenet érző, és látó nők vallási képzelete a regény igazi tárgya. Hadd idézzük az egyik kulcsmondatot: „*Micsoda fen-séges nyugalmat ad, micsoda gyönyört nyújt a hú-sunkba vajúó, örökké lehúzó gyűrű, a soha el nem hal-ványuló bélyeg, a gazda keze, mely szikladgyra fek-et, maga a gazda, aki kíméletlenül veszi birtokába a lényt, akit szeret.*”

Alig lehetne többet mondanunk.

A fordító, Kolozsvári Papp László rendkí-vül nehéz, bonyolult feladatot oldott meg: ki-válóan. Sem a magyar köznyelvben, sem az irodalmi nyelvben nincsenek természetesen használható és elfogadott kifejezések a nemi szervekre, a szexuális aktusra. Szinte lehetet-len hasonló erejű és hangulatú szavakat talál-ni a franciában és a magyarban. Nevetséges durvaság és komikus finomkodás veszélye vár itt a fordítóra. Kolozsvári Papp mindkettőt el-kerülte; talán, mert megértette a szöveg mé-lyebb mondanóját.

Dicséret illeti a kiadót a Bibliotheca Erotica sorozat indításáért is. Sajnos átok ül viszont a klasszikus pornográf művek magyar illusztrá-torain: nemrég egy másik kiadó Apollinaire TIZENEGYEZER VESSZŐ-jét malackodó rajzok-kal jelentette meg: most az O TÖRTÉNETÉ-t Balla Margit illusztrálta üresen szépelgő, fi-nomkodó „dekoratívitással”, a kegyetlen és fe-kete regény tartalmából mit sem éreztetve. Maradjunk a szövegnél.

Bikácsy Gergely

EGY PORNOGRÁFUS A FÉNY SZÁZADÁBÓL

John Cleland: *Fanny Hill*.

Egy örömlány emlékiratai

Fordította: Hát ez az...

Glória Kiadó, 1990. 192 oldal, 128 Ft

Mouó: fanny = (szleng, durv.) nő hüvely;

hill = domb;

Fanny Hill = Vénuszdomb – (egy es magyar megfélemlítési kísérletek sze-rint fanham vagy fanlanka)

Az 1789-es évet kétségkívül nem azért tartjuk számon, mert akkor halt meg John Cleland. De azért ez is akkor történt.

A XVIII. század e tipikus gyermeke közel nyolcvanévesen magányos és magának való öregemberként fejezte be életét westminsteri otthonában. A mogorva véniségről, aki lehetett volna a fény századának egyik szeme fé-nye, s akit tehetsége alapján Richardsonnal, Sterne-nel és Fieldinggel együtt kellett volna emlegetni, mindössze egyetlen nekrológ je-lent meg, s az is inkább a hírhedt pornográfus-t gyalázta, semmint az angol prózaírás egyik csillagát méltatta. Cleland fő művét, az EGY ÖRÖMLÁNY VALLOMÁSAI-t, közkeletűbb cí-mén a FANNY HILL-t (mely a látszat, vagyis a tavalyi évben ilyen címen napvilágot látott könyv ellenére NEM jelent meg magyarul – de erről majd később) a nekrológíró oly elvi-selhetetlen opusnak tartotta, hogy a *Genle-mem's Magazine*-ben, a kor reprezentatív folyó-iratában közölt halotti beszédében csak így emlegeti: „*a könyv, mely hírhedtebb, hogysen meg-nevezhetők*”. És így értékeli: „*beszennyezte szer-zőjét, és olyan bélyeget süttött nevére, mit az idő el nem homályosít, és hozzálapad emlékéhez mindad-ig, míg csak művének mérgező tartalma tovább-terjed*”.

A megszámlálhatatlan kiadást (hogy mifé-léket, arról szó esik még) megért regény Ame-rikában 1963-ban, szülőhazájában, Angliában csak 1970-ben vált legálissá. Az 1963-as ame-rikai bírósági tárgyaláson, mely minden efféle engedélyezési eljárást törvényszerűen meg-előz, Arthur Klein bíró úr a következő szavak-kal mentette föl a regényt: „*Habár vitán fölül úú, hogy a FANNY HILL sasem kerülhet a PIROSKA*